

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

Романенкова Ю.В.

*доктор мистецтвознавства, професор,
Київська муніципальна академія
естрадного та циркового мистецтв*

ТРАДИЦІЙНИЙ ЦИРК ЯК ВИДОВИЩНЕ МИСТЕЦТВО В УКРАЇНІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ: ВИКЛИКИ, РИЗИКИ, НЕБЕЗПЕКИ

Останні тридцять років, із 1991 р., Україна фактично пише наново історію циркового мистецтва – цирку доби незалежності. Вона має надзвичайно потужну школу, представлену високопрофесійними фахівцями всіх провідних жанрів циркового мистецтва. Саме завдяки потенціалу своїх артистів український цирк посідає одне з домінуючих місць в цирковому просторі світу. Водночас саме цей сегмент культурного поля держави на сьогодні перебуває в надзвичайно складному, небезпечному стані – занадто багато викликів кинуті йому в обличчя реальністю нинішніх днів.

Одним з найсильніших стресових аспектів для циркової галузі стала пандемія – COVID-19 має дуже серйозні наслідки для мистецтва загалом і для цирку – зокрема. Видовищні мистецтва, розраховані на присутність великої кількості людей під час вистави, де надзвичайно важливим, якщо не вирішальним, є безпосередній контакт із глядачем, емоційна єдність, обмін енергетичними спалахами, який відбувається між артистом і публікою. Карантинні обмеження зробили це все неможливим, а цирк – не той вид видовища, де можна замінити «живе» виконання на он-лайн формат.

Але найважчим випробуванням, безсумнівно, стала війна, що розпочалася 24 лютого 2022 р. Коли говорять гармати – музи мовчать. Події сьогодення ставлять на межу виживання традиційний цирк – загальнолюдське лихо робить його майже неможливим, поки навкруги гинуть люди та палає країна, мистецькі події будуть чекати, а артисти –

робити все для скорішого настання миру та перемоги. Але, крім жахіття, від якого сьогодні потерпає Україна, крім пандемії, що передувала цим лихим днем, існує, на жаль, і ще одна проблема, яка ставить на межу зникнення традиційний цирк. Це заборона використання у цирках тварин – як хижих, так і свійських. Не секрет, що саме дресура завжди була тим жанром, який у цирковому мистецтві мав найвищий попит. І саме тим, який в усі часи найжорсткіше дискутувався щодо етики та моралі. Зоозахисники повсякчас не втомлюються волати про жорстке поводження з тваринами у цирку. На жаль, у приватних звіринцях або, можливо, певних пересувних, що не мають ліцензії та діяльності, що не контролюються державою, випадки неналежного поводження з тваринами або їх неналежного утримання контролювати важко, звичайно, їх навіть не варто обговорювати – цим явищам у культурному просторі не місце, вони мають бути унеможливлені законодавчим чином. Але не можна огульно все змішувати до купи, як це і трапляється в результаті нефахового підходу до законотворчості без глибинного знання проблеми: саме такі наслідки може мати прийняття без коригування та змін законопроекту про заборону використання тварин у видовищних заходах, у тому числі – у цирках, ініційований у 2021 р. (р. № 5406) [7].

Вічна проблема неприродності існування тварини в умовах неволі та її використання в цирку лежить зовсім в іншій площині, ніж зараз видається в результаті дискутування навколо цього законопроекту. Мабуть, не дивлячись на тисячолітню історію взаємин людини та тварини, довгу історію циркового мистецтва, очевидної вигоди від наявності дресури в цирку та виховної ролі цього жанру, заперечити складність морального боку проблеми складно: так, тварина не має існувати в неволі, не має бути наочним посібником, предметом вивчення або іграшкою для дітей, і з точки зору етики, моралі виправдати її використання таким чином у науці для експериментів або в зоопарках та цирках для розваг чи вигоди неможливо. Тобто – так бути не повинно. Але: ПЕРВИННО не повинно. Але ж це існувало тисячі років.

Звісно, виправдати жорстокість поводження з тваринами вигодою чи користю неможливо та аморально. Але вирішити вікову проблему

методом, запропонованим нині законодавчим шляхом, попросту не вдасться. Таке рішення може призвести до трагічних наслідків. Передусім, не може йтися про виправдування використання тварин у незаконних видовищних подіях, це неприпустимо і має бути не просто заборонено, а з жорсткими наслідком за порушення заборони. Але цирк (зазначимо, що йдеться про державні інституції – стаціонарні цирку, які мають власні приміщення, а таких в Україні станом на сьогодні є сім, та мають на балансі тварин) не є незаконним видовищем із застосуванням тварин. Важливо акцентувати, що може дискутуватися лише ситуація зі стаціонарними циркуми, що мають усі необхідні умови для утримання тварин, забезпечують їм відповідний догляд із точки зору годування, ветеринарного супроводу та відповідного режиму.

Дуже шляхетно виглядає заклик усіх тварин звільнити від жорстокого поводження дресирувальників та заборонити їх мучити на радість катам-глядачам. Але навіть якщо цей заклик почути і погодитися з неможливістю використання тварин надалі (а така модель цирку без тварин практикується у низці країн світу, за зразком наприклад, Канади або Німеччини), то що робити з існуючими тваринами у циркух ЗАРАЗ? Легше за все похизуватися гуманністю заклику, не прорахувавши наслідків. Роздати тварин у реабілітаційні центри – варіант, який лунає найчастіше. Не беремо навіть до уваги те, що без роботи залишається цілий сонм циркової братії, і не лише артистів, які пов'язані з дресурою, зі створенням та обслуговуванням номерів із тваринами. Заради шляхетної мети можна не бути меркантильними. Але якою буде доля тих тварин, які зараз є сегментом циркового простору? Адже вони народжені в цьому світі, їх не помістили в циркову неволю з природи, не виловили у вільному лісі та не розмісили в тісну клітку нудьгувати. Переважна більшість циркових тварин просто не знає інших умов існування, вони народжені уже в цирку або перебувають тут змалечку. Всупереч красивим закликом зоозахисників, що часто експлуатують чутливість глядачів, тварини у вітчизняних циркух перебувають в умовах, які жорстко регламентовані вимогами, від кількості метрів місця утримання до чіткого режиму, кількості годувань на день, специфічного раціону, медичного супроводу. Не зможе жоден

реабілітаційний центр відтворити належні умови для тварин, що виховані в певній атмосфері, яка має відповідати цілій низці критеріїв, не кажучи вже про юридичні аспекти проблеми. І головне – як там зможуть надати тваринам, крім догляду та годування, відповідний режим? Коня мало просто тримати в просторому середовищі та годувати певним чином – він має рухатися, отримувати певний догляд відповідно до звичному режиму тренувань, інакше тварина просо загине. Вона не зможе змінити ритм життя без критичних наслідків. Можна, безперечно, погодитися – так, тварині в цирку не місце, не варте видовище того, що звір перебуватиме в неприродних для себе умовах.

Кожен для себе приймає рішення – бути чи не бути традиційному цирку, тобто цирку з тваринами. Але це питання майбутньої моделі цирку. Таке рішення має бути зваженим, а в разі погодженого прийняття – відтермінованої, поступової дії, яка б не принесла шкоду існуючим нині у цирку тваринам. І, тим більше, варто розмежовувати заборону використання тварин у цирку взагалі і зазначати як причину жорстоке поводження з ними. Це два абсолютно різні аспекти проблеми, і не можна спекулювати підміною понять. Звісно, як і в будь-якому питанні, випадки недобросовісного поводження, жорстокості методів дресури заради результату констатувати можна, що і призвело до спекулювання темою. І такі люди мають позбавлятися права наближатися до манежу і працювати з тваринами. Але це скоріше окремі випадки, які породили стереотип. Переважно український цирк сповідує гуманні методи дресури. І люди, які працюють із тваринами, доглядають за ними, є цілковито відданими своїй справі. Інакше що б змушувало їх, наприклад, у Національному цирку України, не дивлячись на вибухи, повітряні тривоги, які навесні 2022 р. повсякчас сколихують столицю, ризикуючи власною безпекою, доставляти корми для тварин у цирк? У найнебезпечніші години весь час хтось перебуває там із тваринами, що не кинуті на призволяще, доглянуті. По виключеннях із правил не можна виносити судження про явище загалом. Адже соціум не забороняє автомобіль як засіб пересування в результаті наявності жахливих катастроф з вини нетверезих водіїв, влаштовуючи перегони та отримуючи від цього насолоду як від виду спорту. Звичайно, тварина не має права вибору –

чи брати участь у видовищі, вона є приреченою на нього, потрапивши до цирку. Але знову ж, це моральний бік проблеми «відтермінованої дії» – чи бути традиційному цирку в принципі, але не питання долі нинішніх циркових тварин. Тому, мабуть, чи бути традиційному цирку з тваринами, є дуже дискусійним питанням, що лежить передусім у морально-етичній площині, заради гуманності можна поступитися і вигодою та часткою традицій. Але ніяким чином не можна в один момент приймати рішення, яке призведе не тільки до руйнації культурного шару, але й до неминучої фізичної загибелі чималої кількості тварин. Слід пам'ятати, що «добрими намірами вимощена дорога до пекла», а тварина не повинна бути жертвою не тільки егоїстичної любові до розваг, але й невиважених рішень раптові відмови від них.

Список використаних джерел:

1. Державні цирку закликають Раду не ухвалювати закон про заборону участі тварин у виставах. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3368974-derzavni-cirki-zaklikaut-radu-ne-uhvaluvati-zakon-pro-zaboronu-ucasti-tvarin-u-vistavah.html>
2. Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження». Відомості Верховної Ради України. 2006 № 26, ст. 230. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text>
3. Збереження тварин у цирковій галузі України. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=SgyaOMM55Z8>
4. Національний цирк України. URL: <https://www.circus.kiev.ua/> https://circus-ua.com/index.php?option=com_content&view=article&id=24&itemid=36&
5. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони використання тварин у цирку та інших незаконних видовищних заходах із залученням тварин. URL: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-vnesennya-zmin-do-deyakikh-zakonodavchikh-aktiv-ukraini-shchodo-zaboroni-vikoristannya-tvarin-u-tsirku-ta-inshikh-nezakonnikh-vidovishchnikh-zakhodakh-iz-zaluchennyam-tvarin>